בְּצִבְעוֹ נַעֲשֶׂה לְקֻטְלָא נָפִיק, וְצִבְעוֹ בֵּיתֵיהּ לֵית הוּא עָבִיד וְרֵיקָן לְבֵיתֵיהּ אָזִיל, וּלְוַאי שֶׁתְּהֵא כִּיאָה כִּיצִיאָה. וְכִי חָזֵי חֲזֵי אַמְבּוּהָא אַבַּתְרֵיהּ – קבוצת אנשים הולכים אחריו לבבדו, וחשש שלא תזוח דעתו, אָמַר על עצמו את הפסוק (איוב כ ו–ז) 'אִם יַעֲלֶה לַשָּׁמַיִם שְׂאֵתוֹ וְרֹאשׁוֹ לֶעָב יִגָּיעַ, כְּגִלְלוֹ לָנֶצַח יֹאבֵד, רוֹאָיו יֹאמְרוּ אַיּוֹ' – אף אם יתרומם כבודו של אדם עד השמים והעננים, יכול הוא להיאבד לנצח כצואתו, וכל הרואים את הצלחתו לא יזכרוהו. רַב זוּטְרָא, כִּי הֲוֵי מְכַתְּפֵי לֵיהּ – כשהיו שמשיו נושאים אותו בבית המדרש על כתפיהם בְּשַׁבְּתָא דִּרִיגְלָא – בשבת שדורשים בה בהלכות הרגל, חָזֵי אָמַר את הפסוק (משלי כז כד) 'כִּי לֹא לְעוֹלָם חֹסֶן, וְאִם נֵזֶר לְדוֹר וָדוֹר' – אמנם כתר מלוכה עובר מדור לדור, אך גופו של אדם אינו חזק כדי להתקיים לעולם.

מאמר בענין שכר ועונש בעולם הזה: נאמר (שם יח ה) 'שְׂאֵת פְּנֵי רָשָׁע לֹא טוֹב', ופירושו שלא טוֹב לָהֶם לְרְשָׁעִים שֶׁנּוֹשְׂאִין לָהֶם פָּנִים ואינם נענשים בָּעוֹלָם הַזֶּה. כך, לֹא טוֹב לוֹ לְאָחְאָב שֶׁנָּשְׂאוּ לוֹ פָּנִים בָּעוֹלָם הַזֶּה, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א כא כט) 'יַעַן כִּי נִכְנַע (אחאב מלפני) [מִפָּנַי] לֹא אָבִיא הָרָעָה בְּיָמָיו', כי מחמת בן הוסיף להרשיע, ואיבד את העולם הבא. ובהמשך הפסוק נאמר 'לְהַטּוֹת צַדִּיק בְּמִשְׁפָּט', ופירושו שטוֹב לָהֶם לַצַּדִּיקִים שֶׁאֵין נוֹשְׂאִין לָהֶם פָּנִים בָּעוֹלָם הַזֶּה, אלא מתנהגים עמם על פי משפט. כך, טוֹב לוֹ לְמֹשֶׁה שֶׁלֹּא נָשְׂאוּ לוֹ פָּנִים בָּעוֹלָם הַזֶּה אלא נענש ומת קודם זמנו בעבור חטא קל כדי שיזכה לעולם הבא, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר כ יב) 'יַעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי וגו' לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת הַקָּהָל הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ וגו'. משמע, הָא אִילּוּ 'הֶאֱמַנְתֶּם בִּי', עֲדַיִן לֹא הִגִּיעַ זְמַנְכֶם לִיפָּטֵר מִן הָעוֹלָם.

עוד בענין מעלת הצדיקים וגנות הרשעים: אַשְׁרֵיהֶם לַצַּדִּיקִים, לֹא דַּיָּין שֶׁהֵן זוֹכִין לעצמם מחמת צדקותם, אֶלָּא שֶׁמְּזַכִּין אף לִבְנֵיהֶם וְלִבְנֵי בְנֵיהֶם עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת. שֶׁהרי כַּמָּה בָּנִים הָיוּ לוֹ לְאַהֲרֹן שֶׁרְאוּיִין הָיוּ לִישָּׂרֵף כְּנָדָב וַאֲבִיהוּא, שֶׁנֶּאֱמַר עליהם (ויקרא י יב) 'הַנּוֹתָרִים' שמשמעו שאף הם היו ראויים להישרף ונותרו, אֶלָּא שֶׁעָמַד לָהֶם זְכוּת אֲבִיהֶם ולא נשרפו. ואוֹי לָהֶם לָרְשָׁעִים, לֹא דַּיָּין שֶׁמַּחֲרִיבִין עַצְמָן מחמת רשעותם, אֶלָּא שֶׁמַּחֲרִיבִין אף לִבְנֵיהֶם וְלִבְנֵי בְנֵיהֶם עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת. שהרי חָרְבָּה בָּנִים הָיוּ לוֹ לִכְנַעַן שֶׁרְאוּיִין הָיוּ לִיפָּמֵד כְּטִבְי עַבְדּוֹ שֶׁל רַבָּן גַּמְלִיאֵל, אֶלָּא שֶׁחוֹטֵא אֲבִיהֶם גָּרְמָה לָהֶן שלא נסמכו.

הגמרא מביאה עוד מדברי התוספתא שהביאה לעיל: כָּל הַמְּזַכֶּה אֶת הָרַבִּים, אֵין חֵטְא בָּא עַל יָדוֹ – מן השמים מונעים אותו מלחטוא. וְכָל הַמַּחֲטִיא אֶת הָרַבִּים, בְּמֹעַט שאֵין מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. מבארת הברייתא: כָּל הַמְּזַכֶּה אֶת הָרַבִּים אֵין חֵטְא בָּא עַל יָדוֹ מַאי טַעֲמָא, כְּדֵי שֶׁלֹּא יָהֵא הוּא שזיכה אחרים בְּגֵיהִנֹּם וְתַלְמִידָיו שזכו על ידו בְּגַן עֵדֶן, שֶׁנֶּאֱמַר בדברי דוד לה' (תהלים טז י) 'כִּי לֹא תַעֲזוֹב נַפְשִׁי לִשְׁאוֹל לֹא תִתֵּן חֲסִידְךָ לִרְאוֹת שָׁחַת' – לא תעזוב נפשי לחטוא ולהיכנס לגהינום. וְהטעם שכָּל הַמַּחֲטִיא אֶת הָרַבִּים אֵין מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה, כדי שֶׁלֹּא יְהֵא הוּא שהחטיא רבים בְּגַן עֵדֶן, וְתַלְמִידָיו שחטאו על ידו בְּגֵיהִנֹּם, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כח יז) 'אָדָם עָשֹׁק בְּדַם נָפֶשׁ, עַד בּוֹר יָנוּס אַל יִתְמְכוּ בוֹ' – מי שעשק נפש והכשילה בעבירה, יניחו לו מן השמים ליפול לגהינום ולא יעזרוהו.

שנינו במשנה: הָאוֹמֵר אֶחֱטָא וְאָשׁוּב אֶחֱטָא וְאָשׁוּב, אין מספיקין בידו לעשות תשובה. שואלת הגמרא: לָמָּה לִי לְמֵימַר – מדוע נוקטת המשנה אופן שאמר 'אֶחֱטָא וְאָשׁוּב אֶחֱטָא וְאָשׁוּב' תְּרֵי זִימְנֵי. משיבה הגמרא: כִּדְרַב הוּנָא אָמַר רַב, דְּאָמַר רַב הוּנָא אָמַר רַב, בְּיָן שֶׁעָבַר אָדָם עֲבֵירָה וְשָׁנָה בָּהּ, הוּתְּרָה לוֹ העבירה. תמהה הגמרא: וכי הוּתְּרָה לוֹ סָלְקָא דַּעְתָּךְ לומר. מבארת הגמרא: אֶלָּא נַעֲשֵׂית לוֹ כְּהֶיתֵּר – נדמה בעיניו כאילו היא מותרת. ולפיכך כשאומר שני פעמים 'אחטא ואשוב' אין מספיקים בידו לעשות תשובה, לפי שנדמית לו העבירה כהיתר.

שנינו במשנה: אֶחֱטָא וְיוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר, אֵין יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר. מבררת הגמרא: לֵימָא מַתְנִיתִין דִּלְא כְּרַבִּי. דְּתַנְיָא, רַבִּי אוֹמֵר, עַל כָּל עֲבֵירוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה, בֵּין עָשָׂה תְּשׁוּבָה בֵּין לֹא עָשָׂה תְּשׁוּבָה, יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר, ומלשון 'על כל' משמע שאף על עבירה זו יום הכפורים מכפר. דוחה הגמרא: אֲפִילּוּ תֵּימָא כְּרַבִּי, אַנַּב שַׁאנִי – אם הוא חוטא מחמת שהוא סומך על כך שיום הכפורים מכפר, הוא אינו מכפר.

שנינו במשנה: עֲבֵירוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם וכו' עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבירו. מקשה הגמרא: רָמֵי לֵיהּ רַב יוֹסֵף בַּר חָנִן לְרַבִּי אַבָּהוּ, וכי עֲבֵירוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵירוֹ אֵין יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר, וְהָא כְּתִיב בתוכחת עלי הכהן לבניו (שמואל א' ב כה) 'אִם יֶחֱטָא אִישׁ לְאִישׁ, וּפִלְלוֹ אֱלֹהִים'. הגמרא סבורה שפירוש הפסוק הוא שאלוקים יתפייס ויכפר לו. ומשמע, אף כשלא ריצה את חבירו. מתרצת הגמרא: מַאן 'אֱלֹהִים' האמור כאן, דַּיָּינָא – דיין, כלומר הדיין ישפוט ביניהם. מקשה הגמרא: אִי הָכִי ש'פִּלְלוֹ' מלשון משפט, אֵימָא סֵיפָא (שמואל שם) 'וְאִם לַה' יֶחֱטָא אִישׁ, מִי יִתְפַּלֶּל לוֹ', ולדבריך פירושו 'מי ישפטנו בשביל ה'', וכי אין לה' שליחים להיפרע ממנו. מתרצת הגמרא: אכן 'פִּלְלוֹ' מלשון פיוס הוא, וְהָכִי קָאָמַר עלי לבניו בתוכחתו, אִם יֶחֱטָא אִישׁ לְאִישׁ וּפִלְלוֹ – ופייס את חבירו, אֱלֹהִים יְמְחוֹל לוֹ. וְאִם לַה' יֶחֱטָא אִישׁ ואינו שב, מִי יִתְפַּלֶּל בַּעֲדוֹ – מי יפייס את ה' בעדו, מלבד התְּשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים.

הגמרא דנה באיזה אופן וכיצד ירצה את חבירו כשחטא נגדו: אָמַר רַבִּי יִצְחָק כָּל הַמַּקְנִיט [–מצער] אֶת חֲבֵירוֹ אֲפִילּוּ בִּדְבָרִים, צָרִיךְ לְפַיְּסוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ו א–ג) 'בְּנִי אִם עָרַבְתָּ לְרֵעֶךָ תָּקַעְתָּ לַזָּר כַּפֶּיךָ, נוֹקַשְׁתָּ בְאִמְרֵי פִיךָ וגו', עֲשֵׂה זֹאת אֵפוֹא בְּנִי וְהִנָּצֵל, כִּי בָאתָ בְכַף רֵעֶךָ לֵךְ הִתְרַפֵּס וּרְהַב רֵעֶיךָ' – אם נעשית ערב לזר על ממון עבור חברך, או הקנטת אותו בדברים, אזי, על עסקי הממון 'לך התרפס', ועל שהקנטת אותו 'רהב רעך'. הגמרא מבארת את הפסוק: אִם מָמוֹן יֵשׁ בְּיָדְךָ שערבת לרעך [הייינו 'כי באת בכף רעך'], הַתֵּר לוֹ פַּפַּת יָד – תן לו את מעותיו [–'לך התרפס']. וְאִם לָאו, שלא נעשית ערב, אלא רק הקנטת אותו בדברים, הַרְבֵּה עָלָיו רֵיעִים שיבקשו ממנו למחול לך ['רהב רעיך'].

(ואמר) [אָמַר] רַב חִסְדָּא, וְצָרִיךְ המקניט את חברו לְפַיְּסוֹ בְּשָׁלֹשׁ שׁוּרוֹת שֶׁל שְׁלֹשָׁה בְּנֵי אָדָם – שלוש פעמים כשכל פעם בפני שלושה אנשים. שֶׁנֶּאֱמַר (איוב לג כז) 'יָשֹׁר עַל אֲנָשִׁים וַיֹּאמֶר, חָטָאתִי, וְיָשָׁר הֶעֱוֵיתִי, וְלֹא שָׁוָה לִי' – ילך אצל שורות אנשים, ויתוודה בפניהם שמחמת שחטא לחבירו הביא עליו ה' מכאוב.

(ואמר) [אָמַר] רַבִּי יוֹסֵי בַּר חֲנִינָא, כָּל הַמְבַקֵּשׁ מָטוֹ – מחילה מֵחֲבֵירוֹ אַל יְבַקֵּשׁ – אינו חייב לבקש ממנו יותר מִשָּׁלֹשׁ פְּעָמִים, שֶׁנֶּאֱמַר באחי יוסף כשביקשו ממנו מחילה על מכירתו (בראשית נ יז) 'אָנָּא שָׂא נָא פֶּשַׁע וגו' וְעַתָּה שָׂא נָא לְפֶשַׁע וגו', ו'נא' הוא לשון בקשה, ומכיון שנאמר שלש פעמים, משמע שאין לבקש מחילה יותר מכך. וְאִם מֵת חבירו לפני שפייסו, מֵבִיא עֲשָׂרָה בְנֵי אָדָם וּמַעֲמִידָן עַל קִבְרוֹ, וְאוֹמֵר חָטָאתִי לַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וְלִפְלוֹנִי שֶׁחָבַלְתִּי בּוֹ.

הנהגות האמוראים בעת פיוס זולתם: רַבִּי יִרְמְיָה, הֲוָה לֵיהּ מִילְתָא [–דבר וסיבה להתערם] לְרַבִּי אַבָּא בַּהֲדֵיהּ, לפי שחטא רבי ירמיה כנגדו. אָזַל – הלך רבי ירמיה אֵיתֵיב אַדַּשְׁתָּא דְּרַבִּי אַבָּא – התיישב על מפתן דלתו של רבי אבא. כַּהֲדֵי דְּשַׁדְיָא אַמַּתֵּיהּ מַיָּא – בשעה ששפכה שפחתו של רבי אבא מי שופכין, מְטָא זַרְזִיפֵי דְּמַיָּא אַרֵישָׁא – ניתזו מהן טיפות על ראשו של רבי ירמיה, אָמַר, איני צריך עוד לבקש מחילה מרבי אבא כיון שעָשָׂאנִי כַּאֲשָׁפָה, וְקָרָא אַנַּפְשֵׁיהּ את הפסוק (תהלים קיט ז) 'מַאֲשֻׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן'. שָׁמַע רַבִּי אַבָּא וְנָפִיק לְאַפֵּיהּ – ויצא לקראתו, אָמַר לֵיהּ, הַשְׁתָּא צְרִיכְנָא לְמִיפַּק אַדַּעְתָּךְ – כעת צריך אני לפייס אותך, דִּכְתִיב 'לֵךְ הִתְרַפֵּס וּרְהַב רֵעֶיךָ'.

רַבִּי יִרְאָ, כִּי הֲוָה לֵיהּ מִילְתָא בַּהֲדֵי אִינָשׁ – כשהיה לו תרעומת על אדם שחטא כנגדו, הֲוָה חָלִיף וְתָנֵי לְקַמֵּיהּ – היה עובר ושונה ומשלש לפניו פעמים רבות, וּמַמְצִיא לֵיהּ את עצמו לפניו, כִּי הֵיכִי דְּנַיְחֵי – כדי שאותו אדם יבוא וְנֵיפּוֹק לֵיהּ מִדַּעְתֵּיהּ – ויבקש מעצמו מחילה, וימחל לו.

רַב, הֲוָה לֵיהּ מִילְתָא בַּהֲדֵי הָהוּא טַבָּחָא – שחטא הטבח כנגדו. לֹא אָתָא לְקַמֵּיהּ בְּמַעֲלֵי יוֹמָא דְּכִפּוּרֵי – לא בא הטבח לפניו בערב יום הכפורים לבקש מחילה, אָמַר אִיהוּ – רב, בודאי סבור הטבח שאני

המשך בעמוד קטז

הוא שחטאתי נגדו, לפיכך אֵיזִיל לְפַיּוּסֵי לֵיהּ. פָּגַע בֵּיהּ – פגש
אותו רַב הוּנָא, אָמַר לֵיהּ לְהֵיכָא קָא אָזֵיל מַר, אָמַר לֵיהּ רב לְפַיּוּסֵי
לְפָלָנְיָא. אָמַר רב הונא, כעת אָזִיל אַבָּא [–רב] לְמִיקְטַל נַפְשָׁא –
להרוג את הנפש, כלומר להענישו שימות. אָזַל רב וְקָם עֲיִלָּיוֹהִי –
נעמד ליד הטבח, חָזֵי יָתִיב וְקָא פָּלֵי רֵישָׁא – היה הטבח יושב
ושובר עצמות ראש בהמה, דְּלֵי עֵינֵיהּ וְחָזֵייהּ – הגביה את עיניו
וראה את רב, אָמַר לֵיהּ בזלזול, האם אַבָּא אַתָּה, זִיל – לך, לֵית לִי
מִילְתָא בַּהֲדָךְ – אין לי עסק עמך. בְּהַדֵי דְּקָא פָּלֵי רֵישָׁא – תוך כדי
ששבר את עצמות הבהמה, אִישְׁתְּמִיט גַּרְמָא – נשמטה עצם,
וּמַחֲיֵיהּ בְּקוֹעֲיֵיהּ וְקַטְלֵיהּ – והכתה את הטבח בגרגרתו והרגתו.
רַב, חָזֵיהּ סְיָיעֵיהּ דְּרַבִּי – היה מסדר פסוקי פרשיות
[מנביאים או מכתובים] לפני רבי, עָיֵיל

אָתָא – נכנס ובא רַבִּי חִיָּיא, וְהָדַר – חזר רב עבורו לְרֵישָׁא – לתחילת הפרשה. עָיֵיל בַּר קַפָּרָא, וְהָדַר רב לְרֵישָׁא גם עבורו. אָתָא רַבִּי שִׁמְעוֹן בְּרַבִּי, ושוב הָדַר רב לְרֵישָׁא. אך כאשר אָתָא רַבִּי חֲנִינָא (כר) [בְּרַבִּי] חָמָא, אָמַר רב, כּוּלֵּי הַאי נָחֲדַר וְנָיְזִיל – וכי כל פעם נחזור לתחילה, וְלֹא הָדַר. אִיקְפֵּיד רַבִּי חֲנִינָא על רב, שלאחרים חזר ועבורו לא, וְאָזַל רַב לְגַבֵּיהּ תְּלִיסַר מַעֲלֵי יוֹמֵי דְּכִפּוּרֵי – הלך רב אליו בשלשה עשר ערבי יום כפורים לבקש מחילה, וְלֹא אִיפַּיֵּים רבי חנינא.

מקשה הגמרא: וְהֵיכִי עָבֵיד הָכֵי – וכיצד עשה רב כך, לבקש מחילה כל כך הרבה פעמים, וְהָאָמַר רַבִּי יוֹסֵי בַּר חֲנִינָא (לעיל עמוד א) כָּל הַמְבַקֵּשׁ מָטוּ [–מחילה] מְחֵבֵירוֹ, אַל יְבַקֵּשׁ [–אינו צריך לבקש] מִמֶּנּוּ יוֹתֵר מִשָּׁלֹשׁ פְּעָמִים. מתרצת הגמרא: רַב שַׁאנִי, שהחמיר על עצמו. מקשה הגמרא: וְרַבִּי חֲנִינָא, הֵיכִי עָבֵיד הָכִי שלא מחל, וְהָאָמַר רָבָא, כָּל הַמַּעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו – כל המוותר ואינו מחזיר במידה למצערים אותו, מַעֲבִירִין – מוותרים לוֹ מן השמים ואינו נענש עַל כָּל פְּשָׁעָיו. מתרצת הגמרא: אֶלָּא הטעם שרַבִּי חֲנִינָא לא התפייס, כִּי חֶלְמָא חֲזֵי לֵיהּ לְרַב דִּזְקִפְוּהוּ בְּרֵיקְלָא – ראה בחלום שתלו את רב על עץ דקל, וּגְמִירִי – קבלה בידינו, דְּכָל דִּזְקִפְוּהוּ בְּרֵיקְלָא רֵישָׁא חָוֵי – שכל שתלוהו בדקל בחלום יעלה לגדולה.

אָמַר [רבי חנינא], שְׁמַע מִינָּהּ, בָּעֵי לְמֶעְבַּד רִשְׁוּתָא – רוצים למנות את רב לראש הישיבה. וחשש רבי חנינא [שהיה ראש הישיבה בארץ ישראל], שאם יעלה רב לדור בארץ ישראל, יצטרך הוא למות, לפי שאין מלכות [–שררה] נוגעת בחברתה, וּלפיכך לֹא אִיפַּיֵּים כִּי הֵיכִי דְּלֵיזִיל וְלִנְמַר אוֹרַיְיתָא בְּבָבֶל – כדי שרב יברח מפניו לבבל ויתמנה שם לראש ישיבה, ולא ימות הוא.

כל אדם מישראל חייב להתוודות ביום הכפורים על חטאיו. הגמרא מביאה ברייתא על עת אמירת הוידוי: תָּנוּ רַבָּנָן, עיקר זמן מְצוַת וִידּוּי, בְּעֶרֶב יוֹם הַכִּפּוּרִים עִם חֲשֵׁכָה – בערבית, לאחר שקידש היום. אֲבָל אָמְרוּ חֲכָמִים, יִתְוַדֶּה קוֹדֶם שֶׁיֵּאָכֵל וְיִשְׁתֶּה, שֶׁמָּא תִּתְרַךְ דַּעְתּוֹ בַּסְּעוּדָה מחמת שכרות, ולא יוכל להתוודות. וְאַף עַל פִּי שֶׁהִתְוַדָּה קוֹדֶם שֶׁאָכַל וְשָׁתָה, מִתְוַדֶּה שוב לְאַחַר שֶׁיֵּאָכֵל וְיִשְׁתֶּה – בתפילת ערבית, שֶׁמָּא אֵירַע לו דָּבָר קַלְקֵלָה – חטא בַּסְּעוּדָה. וְאַף עַל פִּי שֶׁהִתְוַדָּה עַרְבִית, יִתְוַדֶּה שוב בְּשַׁחֲרִית. ואף שהתוודה בְּשַׁחֲרִית, יִתְוַדֶּה בְּמוּסָף. ואף שהתוודה בְּמוּסָף, יִתְוַדֶּה בְּמִנְחָה. ואף שהתוודה בְּמִנְחָה, יִתְוַדֶּה בִּנְעִילָה. וְהֵיכָן אוֹמְרוֹ את הוידוי, יָחִיד אומרו אַחַר גמר תְּפִלָּתוֹ, וּשְׁלִיחַ צִבּוּר אוֹמְרוֹ בָּאֶמְצַע התפילה.

הגמרא מבררת את נוסח הוידוי: מַאי אָמַר בוידוי יום הכפורים. אָמַר רַב, אומר תפילת 'אַתָּה יוֹדֵעַ רָזֵי עוֹלָם'. וּשְׁמוּאֵל אָמַר, אומר תפילת 'מְמַעֲמַקֵּי חַלָּב'. וְלֵוִי אָמַר, אומר וּבְתוֹרָתְךָ כָּתוּב לֵאמֹר (ויקרא טז ל) 'כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר' וגו'. רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, אומר רִבּוֹן הָעוֹלָמִים כי לא על צדקותינו וכו'. רַבִּי יְהוּדָה אָמַר, אומר 'כִּי עֲוֹנוֹתֵינוּ רַבּוּ מִלְּמְנוֹת וְחַטֹּאתֵינוּ עָצְמוּ מִסַּפֵּר'. רַב הַמְנוּנָא אָמַר, כך הוא אומר, אֱלֹהַי, עַד שֶׁלֹּא נוֹצַרְתִּי אֵינִי כְּדַאי – לא הייתי חשוב וראוי להיוצר, וְעַכְשָׁיו שֶׁנּוֹצַרְתִּי אינני חשוב והריני כְּאִילּוּ לֹא נוֹצַרְתִּי. עָפָר אֲנִי בְּחַיָּי, וְקַל וְחוֹמֶר שעפר אני בְּמִיתָתִי. חֲרֵי אֲנִי לְפָנֶיךָ כִּכְלִי מָלֵא בּוּשָׁה וּכְלִמָּה. יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ שֶׁלֹּא אֶחֱטָא, וּמַה שֶׁחָטָאתִי מְרוֹק – כלה בְּרַחֲמֶיךָ, אֲבָל לֹא עַל יְדֵי יִסּוּרִין. ותפילה זו של רב המנונא, הֵיינוּ וִידּוּיָא דְּרַבָּא בּוּלְּהּ שַׁתָּא – זהו וידויו של רבא כל השנה, וּדְרַב הַמְנוּנָא זוּטָא בְּיוֹמָא דְּכִפּוּרֵי – ושל רב המנונא זוטא ביום הכפורים.

אָמַר מַר זוּטְרָא, לֹא אָמְרָן שצריך לומר תחינות אלו, אֶלָּא דְּלֹא אָמַר אֲבָל אֲנַחְנוּ חָטָאנוּ. אֲבָל אם אָמַר אֲבָל אֲנַחְנוּ חָטָאנוּ, תּוּ לֹא צָרִיךְ – שוב אינו צריך לומר עוד. דְּאָמַר מַר הַמְדוּדִי, חֲוָה קָאֲמִינָא לַמַּיּוּחָס דְּשְׁמוּאֵל וַחֲוָה יָתִיב – עמדתי לפני שמואל כשהוא ישב, וְכִי מְטָא שְׁלִיחָא דְּצִבּוּרָא – וכשהגיע השליח ציבור בתפילתו וְאָמַר אֲבָל אֲנַחְנוּ חָטָאנוּ, קָם מֵיקַם – נעמד שמואל. אָמַר בר המדודי, שְׁמַע מִינָּהּ, שעִיקַּר הַוִּידּוּי הַאי הוּא – תיבות אלו הן.

הגמרא מבארת כיצד היא תפילת נעילה: תְּנַן הָתָם (תענית כו.), בְּשִׁשָּׁה פְּרָקִים [–זמנים] בַּשָּׁנָה הַכֹּהֲנִים נוֹשְׂאִין אֶת כַּפֵּיהֶן אֲרָבָעָה פְּעָמִים בַּיּוֹם, בְּשַׁחֲרִית, בְּמוּסָף, בְּמִנְחָה, וּבִנְעִילַת שְׁעָרִים. וְאִלּוּ הֵן שִׁשָּׁה פְּרָקִים, בַּתַּעֲנִיּוֹת על הגשמים, וּבַמַּעֲמָדוֹת, וּבְיוֹם הַכִּפּוּרִים. מבארת הגמרא: מַאי – איזה תפילה מתפללים בעת נְעִילַת שְׁעָרִים. רַב אָמַר, צְלוֹתָא יְתִירְתָא – תפילה נוספת של שבע ברכות, כשאר תפילות היום. וּשְׁמוּאֵל אָמַר, אינו מתפלל תפילה נוספת, אלא רק אומר את נוסח 'מָה אָנוּ מָה חַיֵּינוּ'.

הגמרא מקשה על שמואל: מֵיתִיבֵי, אוֹר [–ליל] יוֹם הַכִּפּוּרִים מַתְפִּלֵּל תפילה של שֶׁבַע ברכות וּמִתְוַדֶּה, וכן בְּשַׁחֲרִית מַתְפִּלֵּל שֶׁבַע וּמִתְוַדֶּה, בְּמוּסָף מַתְפִּלֵּל שֶׁבַע וּמִתְוַדֶּה, בְּמִנְחָה מַתְפִּלֵּל שֶׁבַע וּמִתְוַדֶּה, בִּנְעִילָה מַתְפִּלֵּל שֶׁבַע וּמִתְוַדֶּה. מבואר, שבתפילת נעילה מתפלל שבע ברכות. ואף תַּנָּאֵי הִיא – וכן נחלקו תנאים, דְּתַנְיָא לגבי תפילת נעילה, יוֹם הַכִּפּוּרִים עִם חֲשֵׁכָה [–בשעה שהיום מחשיך] מַתְפִּלֵּל שֶׁבַע וּמִתְוַדֶּה, וְחוֹתֵם את הברכה האמצעית בְּוִידּוּי – האל הסלחן וכו', ואינו חותם מקדש ישראל, דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, מַתְפִּלֵּל שֶׁבַע, וְרַק אִם רָצָה לַחְתּוֹם בְּוִידּוּי חוֹתֵם. וקשה על שמואל שאמר שבתפילת נעילה אינו מתפלל שבע. מסיקה הגמרא: תִּיובְתָא דִּשְׁמוּאֵל תִּיובְתָא.

הנהגת האמוראים בתפילת נעילה: עוּלָּא בַּר רַב, נָחֵית קַמֵּיהּ דְּרָבָא – התפלל לפני התיבה תפילת נעילה לפני רבא. פָּתַח את הברכה האמצעית בְּאַתָּה בְּחַרְתָּנוּ' כשאר תפילות היום, וְחָתַם בְּ'מָה אָנוּ מָה חַיֵּינוּ', וְשָׁבְחֵיהּ – ושיבחו רבא על כך.

רַב הוּנָא בְּרֵיהּ דְּרַב נָתָן אָמַר, וְיָחִיד אוֹמְרָהּ – את 'מה אנו מה חיינו' אַחַר תְּפִלָּתוֹ, אך לא בברכה אמצעית כשליח ציבור.

דין נוסף היוצא מדינו הקודם של רב בענין תפילת נעילה: אָמַר רַב, תְּפִלַּת נְעִילָה פּוֹטֶרֶת אֶת הַתפילה שֶׁל עַרְבִית שאחריה. מבארת הגמרא: רַב לְטַעֲמֵיהּ, דְּאָמַר שנעילה צְלוֹתָא יְתִירְתָא הִיא, וְכִיוָן דְּצַלֵּי לֵיהּ – שכבר התפלל בערב, תּוּ לֹא צָרִיךְ להתפלל תפילת ערבית. תמהה הגמרא: וּמִי אָמַר רַב הָכִי, וְהָאָמַר רַב, הָלָכָה כְּדִבְרֵי הָאוֹמֵר שתְּפִלַּת עַרְבִית רְשׁוּת ואינה חובה, ולפיכך אין צריך שתפילת נעילה תפטור אותה. מתרצת הגמרא: מה שאמר רב שנעילה פוטרת מתפילת ערבית, לְדִבְרֵי הָאוֹמֵר שתפילת ערבית חוֹבָה קָאָמַר כך. אך לדעתו, שתפילת ערבית אינה חובה, אין צריך לתפילת נעילה שתפטור אותה.

מקשה הגמרא: מֵיתִיבֵי, אוֹר לְיוֹם הַכִּפּוּרִים מַתְפִּלֵּל שֶׁבַע וּמִתְוַדֶּה, שַׁחֲרִית שֶׁבַע וּמִתְוַדֶּה, מוּסָף שֶׁבַע וּמִתְוַדֶּה, בִּנְעִילָה מַתְפִּלֵּל שֶׁבַע וּמִתְוַדֶּה. עַרְבִית של מוצאי יום הכפורים, מַתְפִּלֵּל שֶׁבַע מַעֲיֵן שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה – בברכה האמצעית אומר תפילת הבינונו שכלולים בה שאר הברכות. רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל אומר מְשׁוּם אַבּוּתָיו, בערבית של מוצאי יום הכפורים מַתְפִּלֵּל שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה ברכות שְׁלֵימוֹת,